

HERMANN RÓBERT
Nem jön az orosz

Amióta történetírás van, a „mi lett volna, ha...” kérdése mindig foglalkoztatta az embereket, mert, ahogy Marc Bloch fogalmazott, ez az egyetlen igazán érdekes történelmi kérdés, ugyanakkor ez az egyetlen olyan kérdés amit történész nem tehet fel. De, ha nem is nyíltan, folyton folyvást feltesszük, amikor történelmi alternatívákról beszélünk, Magyarország középkori vallásválasztása, Nagy Lajos és Mátyás külpolitikája, a Mohács előtti és utáni magyar kül- és katonapolitika, a tizenöt éves háború, a XVII. századi magyar rendi „szabadságküzdelmek”, a Rákóczi-szabadságharc, Napóleon 1809. évi manifesztuma, a kiegyezés, az I. világháború, a öszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság, a II. világháború vagy akár 1956 kapcsán. Látens módon ugyanezeket a kérdéseket tesszük fel, amikor személyiségek vagy csoportok felelősségét vizsgáljuk Mohácsért, Trianonért, a magyar Holokausztért, a sikertelen kiugrási kísérletért vagy 1956 vérbefojtásáért. Hiszen csak akkor beszélhetünk történelmi vagy politikai értelemben vett felelősségről, ha eleve feltételezzük, hogy az illető(k) mást is tehetett (tehettek) volna, mint amit tett(ek).

A történész dolga nem csupán az, hogy leírja a megtörtént eseményeket, feltárja a szereplők mozgatórugóit, hanem az is, hogy megpróbálja rekonstruálni: miért éppen abból a lehetőségből lett valóság, ami bekövetkezett, s a többi, az adott

pillanatban legalább akkora megvalósulási valószínűséggel rendelkezőből miért nem?

Az alábbi írásban arra tettem kísérletet, hogy a magyar szabadságharcra kapcsolatban egy olyan változatot írjak meg, amely bemutatja, hogyan alakulhattak volna az események, ha nem kerül sor az orosz intervencióra. Ennek bekövetkezése ugyanis egyáltalán nem volt törvényszerű, s igazából nem csupán Magyarország járt vele rosszul, hanem hosszú távon Ausztria is. Az 1849. évi katonai győzelem ugyanis olyan külpolitikai ténnyel vezette a Habsburg-birodalom vezetőit (első sorban a császárt), amelyről csak tizennyolc évnyi késés után tudtak letérni, hogy megkössék Magyarországgal a kiegyezést. Ez a tizennyolc év be nem gyógyuló sebeket okozott, s a továbbiakban hiányzott mind a birodalom politikai kultúrájának fejlődésében, mind pedig abban, hogy a sokszínű birodalom nemzeti és országai között az egymásra utaltság tudata s valamifajta kölcsönös bizalom alakulhasson ki. De nem jár jól az intervencióval Oroszország sem, hiszen a krími háború idején Ausztria egyáltalán nem sietett meghálálni az 1849. évi önzetlen segítségnyújtást.

Nem haszontalan tehát, ha számot vetünk egy másfajta lehetőséggel is. A szöveg írásánál – még ha ez furcsán is hangzik – igyekeztem ragaszkodni a tényekhez. Az erőviszonyok rekonstruálásánál mindig a korabeli adatokat vettem figyelembe, s nem számoltam az ütközetek vagy csaták sorsát esetleg, de a háborúkét önmagában soha el nem döntő olyan bizonytalansági tényezőkkel, mint a hősiesség, a hazaszeretet stb. A tényeket álló, a lehetőségeket és a képzelet játékeit kurzív szedéssel jelöltem.

1849 márciusában a magyar szabadságharc hosszú hónapok után végre kedvező fordulatot vett. A 1849. február 26–27-i kápolnai csata után a honvéd főserg még ugyan visszavonult a Tisza mögé, Tiszafüredre, de ellenfele, az Alfred zu Windisch-Grätz herceg vezette cs. kir. főserg nem merte megkísérelni az átkelést a folyón, hanem megelégedett a Tiszafüreddel átellenben lévő poroszlói magyar hídfő birtokbavételével. Néhány nappal a kápolnai vereség után pedig, március 5-én Damjanich János és Vécsey Károly tábornokok csapatai Szolnoknál megtámadták az ott állomásozó cs. kir. dandárt, és súlyos vereséget mértek rá: az ellenség nem csupán nagyszámú halottat és foglyot, de jó pár löveget is veszített a fejesztett visszavonulás során.

Igaz, a szolnoki sikernek egyelőre inkább csak pszichikai jelentősége volt, de jelezte, hogy a honvédsereg immár képes arra, hogy átvegye a kezdeményezést. A fordulat azonban először a mellékhadszíntereken kezdődött meg. A József Bem tábornok vezette erdélyi magyar haderő március 2–3-án Medgyesnél még vereséget szenvedett Anton Puchner altábornagy cs. kir. csapataitól, ám március 11-én Puchner háta mögött elfoglalta Nagyszebent, az erdélyi

katonai ellenforradalom központját a várost védő orosz és cs. kir. csapatoktól, majd két hét leforgása alatt kiűzte Erdélyből mind a cs. kir., mind a még január végén segítségükre érkezett orosz csapatokat. Csupán a gyulafehérvári erőd, a dévai sziklavár maradt a cs. kir. csapatok kezén, s a velük szövetséges román felkelők ellenőrizték az erdélyi Érchegeység területét. Április közepén Bem csapatai egy részével elhagyta Erdélyt, s megindult a Bánság felszabadítására. Útközben több vereséget mért a bánsági cs. kir. csapatokra, a hónap végén Temesvárra szorította vissza őket, s Vécsey Károly tábornokkal közösen zár alá vette az erődöt. Május első felében a korábban Erdélyből kiszorult cs. kir. csapatok Orsovánál benyomultak a bánsági határőrvidékre, Bem azonban a hónap közepére kiszorította őket onnan, s csapatai megszállták Orsovát.

Március 15-én, a forradalom első évfordulóján Szegedre érkezett Perczel Mór tábornok, s egy hét múlva megtámadta és felszámolta a Szegeddel átellenben épített szerb sáncokat, majd a hónap végén felmentette a pétervárad erődöt, „a Duna Gibraltárját”. Április elején Perczel délvidéki csapatai megkezdték Bács megye fel-

szabadítását, április 3-án elfoglalták a szerb felkelés „jelképének” számító szenttamási erődített táborát, néhány nap múlva a római sáncokat, majd április 20–21. között átkeltek a Tiszán és benyomultak a Temesköz területére. Ezt követően Perczel Bemmel együttműködve megverte és a Dunán túlra szorította a szerb-osztrák hadtest csapatait, s a titeli fennsík és a Szerémség kivételével az egész Délvidék magyar kézre került.

Április elején a főhadszíntéren is fordulat következett be. A Görgei Artúr vezette magyar főszereg április 2. és 6. között a főváros előterébe szorította vissza Windisch-Grätz főszeregét, s közbe Hatvannál, Tápióbicskénél és Isaszegnél megverte annak egyes részeit. Április 9–10-én a főszereg kétharmada északnak indult, hogy a Garamon átkelve, északról felmentse a magyar kézen lévő komáromi erődöt, a sereg egyharmada pedig a főváros előterében maradt, hogy látszattámadásokkal magára vonja a cs. kir. főerők figyelmét.

Az északnak tartó főoszlop április 10-én Vácánál, 19-én Nagysallónál verte meg a szembenálló cs. kir. csapatokat, s mire a Windisch-Grätzet a fővezéri poszton felváltó Ludwig Welden tábornagy Budapestre érkezett, már csak egyetlen feladata volt: minél előbb kihozni a cs. kir. főszereget a bekerítéssel fenyegető helyzetből. Jellačić megerősített hadtestét dél felé indította, hogy a szerb-osztrák hadtest megingott helyzetét stabilizálja, a budai várban Heinrich Hentzi tábornok vezetésével egy kb. 5000 főnyi védősereget hagyott hátra, majd április 22–23-án csapataival kivonult a fővárosból.

Görgei csapatai április 22-én elérték Komáromot, 25-éről 26-ára virradó éjjel átkeltek a Dunán, s 26-án hajnalban felszámolták a cs. kir. ostromzárat. A siker kiteljesítésére már nem maradt elegendő idejük és erejük: aznap már Komárom térségébe érkezett a visszavonuló cs. kir. főszereg, s a kibontakozó csatában a magyar sereg nem tudta hathatósan zavarni a cs. kir. csapatok elvonulását. Welden serege Győrig, majd egészen a határig vonult vissza.

Április-május fordulóján Észak-Magyarország egészen a Vágig magyar kézre került, a Dél-Dunántúlon

csak Baranya megye egy része és Zala megye muraközi járása, a Nyugat-Dunántúlon Sopron és Moson megye, valamint Vas megye egy része maradt a cs. kir. csapatok ellenőrzése alatt. Ekkorra lényegében patthelyzet alakult ki a két fél között. A magyar főszereg erői ahhoz nem voltak elégségesek, hogy a siker reményében kíséreljenek meg egy Bécs elleni támadást; ahhoz pedig főleg nem voltak elegendő számúak, hogy a magyar fővezérség a cs. kir. főszereg megsemmisítését tűzhesse ki célul.

A tavaszi hadjárat ugyanis azzal a nemkívánatos következménnyel is járt, hogy az addig egymástól többnapos járőrföldre lévő cs. kir. hadtestek és hadosztályok kényszerűen ugyan, de egyesültek; s egyesülten számban nagyobb erőt jelentettek, mint a magyar főerők. S ahogy a tavaszi hadjáratban a cs. kir. főszereg hadműveleteire mindvégig bénítóan hatott az a tény, hogy a komáromi erőd magyar kézen volt, ugyanúgy a magyar hadsereg sem kezdhetett addig újabb támadó hadműveletbe, amíg a Dunát, illetve a közép-magyarországi útvonalhálózatot ellenőrző budai vár a cs. kir. csapatok kezén van. Görgei ezért is vitte seregét Komárom felmentése után Buda alá, s május 21-én, tizenhét napos ostrom után be is vette a várat.

Azonnali erősítésekre csupán a cs. kir. főszereg számíthatott: az 1849. április második felében a Galiciából a Vereckei-, illetve a Duklai-

hágón át Észak-Magyarországra benyomult Vogel-hadtest némi tétovázás után nyugatnak vette útját, s május közepén és végén a Vág völgyében egyesült a cs. kir. főszereggel. Ez az erősítés ahhoz azonban kevés volt, hogy olyan erőfölényhez juttassa a cs. kir. főszereget, amelynek birtokában a siker reményével indíthatott volna támadást a magyar főszereg ellen.

Ebben a helyzetben a két háborúzó fél csak akkor számíthatott döntő fordulatra, ha olyan szövetségest sikerül találnia, amelynek segítségével a többé-kevésbé kiegyenlített erőviszonyokat a maga javára módosíthatja. Magyarország ilyen szövetségesre nem számíthatott. Az országgyűlés ugyan április 14-én kimondta Magyarország füg-

getlenségét és a Habsburg-Lotharingiai-uralkodóház trónfosztását, valamint kormányzó-elnökké választotta Kossuth Lajost; ám egyetlen európai hatalom sem sietett a magyar állam elismerésével.

Nagy-Britannia Ausztriát az európai egyensúly egyik biztosítékának tekintette Oroszország hatalmi törekvéseivel szemben, ezért ítélte szükségesnek a birodalom fennmaradását. Oroszországot az abszolutisztikus berendezkedés, a XVIII. század végén megszerzett lengyel területek biztosítása (ezekből Oroszországon kívül Ausztriának és Poroszországnak is jócskán jutott), valamint az Oszmán Birodalommal szemben remélt közös fellépés ügye kötötte össze Ausztriával. Franciaország sok belpolitikai problémával küszködött, s még véletlenül sem akart első lenni egy forradalmi módon létrejött „új” állam elismerői között. Poroszország és Ausztria ugyan versengtek az egységes Németország vezető szerepéért, de a porosz királyban is élt annyira a konzervatív szolidaritás, hogy ne a forradalmi felforgatók támogatásával próbáljon meg előnyhöz jutni e versengésben.

Volt azonban néhány olyan tényező, amelyek némi mozgásteret biztosítottak Magyarország számára is. Ausztria 1848 márciusa óta háborút viselt Észak-Itáliában is. Igaz, 1848. július 23–25-én Radetzky itáliai cs. kir. főerege Custozánál súlyos vereséget mért Károly Albert piemonti-szárd király csapataira, majd visszafoglalta Milánót is, ám a háborút egyelőre csak fegyverszünet szakította meg. Károly Albert 1849. március 12-én fel is mondta az 1848 augusztusában Ausztriával kötött fegyverszünetet, s a Habsburg-birodalom ezzel ismét kétfrontos háborúra kényszerült. Noha az erőviszonyok kiegyenlítettek voltak, Radetzky energikusan lépett fel, csapatai több ponton is átlépték a Ticinót, Piemont és Lombardia határát, s 1849. március 23-án Novaránál szétverték a szárd hadsereget. A csatát követően Károly Albert fegyverszünetet kért, de miután ennek feltételeit túlzottan keményeknek találta, lemondott a trónról fia, Viktor Emánuel javára. Az új uralkodó már elfogadta a fegyverszüneti feltételek többségét, de sikerült elérnie néhány, Piemontra nézve megalázónak tartott feltétel enyhítését.

Kérdés volt, hogy Ausztriában ezek után lesz-e elegendő önmérséklet arra, hogy a legyőzött Piemontot ne alázza a végletekig? Radetzky tábornagy viszonylag kedvező fegyverszüneti feltételei Bécsben nem keltettek egyértelmű tetszést. Mind I. Ferenc József, mind Schwarzenberg miniszterelnök túlságosan enyhének tartották azokat, s Radetzkyt arra utasították, hogy amennyiben Piemont nem hajlandó ünnepélyesen elismerni az 1815. évi békerendszeret, nem hajlandó megtéríteni Ausztria háborús költségeit, s továbbra is ragaszkodik a piemonti-szárd hadseregben szolgáló osztrák alattvalóknak adandó amnesztiához,

mondja fel a fegyverszünetet, s indítsa haderejét Piemont ellen. Radetzky morgolódt, mondván, hogy Észak-Itália mellett még Közép-Itáliát is pacifikálnia kellene, s Velence is tartja magát, de a császári akarat ellen mit sem tehetett: április első hetében csapatai megindultak Torino ellen.

A döntés nem árulkodott bölcsességről, mert egyrészt a piemonti hadsereg a „százorás hadjáratban” elszenvedett veszteségek ellenére még mindig közel száz-ezer főt számlált; másrészt az előnyomulás azonnal kihívta Franciaország rosszallását. A francia követ tiltakozott, de még az amúgy konzervatív nézeteiről és feltétlen osztrákbarátságáról ismert Ponsonby, az angol követ is óvatosságra figyelmeztetett. Nem sokkal később a londoni osztrák követ is riadt hangvételű jelentéseket küldözgetett Bécsbe. Radetzky ugyan tette a dolgát, s a számra jelentős, de meglehetősen demoralizált piemonti hadosztályok egyik vereséget a másik után szenvedték el, s április 15-én Torino is elesett. Viktor Emánuel közben segítséget kért Franciaországtól.

Louis Napoléon elnök számára a döntés nem volt könnyű. Ám miután Piemontot fontos szövetségésének tartotta, s a francia közvélemény is könnyen volt mozgósítható egy Ausztria elleni felszabadító háborúra, a fegyveres beavatkozás mellett döntött. Április 20. környékén francia csapatok nyomultak be Piemontba, s ezzel egy időben a francia kormány jegyzékben szólította fel Ausztriát nem csupán a piemonti, de a lombardiai területek kiűrésére is. Radetzky diadalittas, de az előnyomulás közben alaposan megfogyott serege először egészen a Ticinóig vonult vissza a francia-piemonti túlerő előtt, majd május elején feladta Milánót és – akárcsak 1848 tavaszán – a lombardiai várnégyszögben rendezkedett be védelemre.

Miután Franciaország folyamatosan mozgósította erőit, május végére száznyolcvan ezer francia katona állt készenlétben, hogy a piemonti csapatokkal karöltve meginduljon Lombardia teljes felszabadítására. Louis Napoléon meg is kérte a segítség árát: Savoyát és Nizza környékét követelte. A támadás június elején meg is indult, Radetzky azonban kemény ellenfélnek bizonyult. Június végén a felek fegyverszünetet kötöttek, s megkezdődtek a béketárgyalások. Az elhúzódó tárgyalásokat az augusztus 6-án Milánóban megkötött béke zárta le. Ennek értelmében az osztrákok kiűrtették Lombardiát, de megtarthatták Velencét és környékét; ugyanakkor az ottani forradalmi események valamennyi résztvevője amnesztiát kapott, s szabadon külföldre távozhatott. Ausztria emellett kénytelen volt megtéríteni Piemontnak és Franciaországnak a hadjárat költségeit.

Franciaország határozott fellépését az is magyarázta, hogy időközben a Német Szövetség területén is kedvezőtlenül alakultak Ausztria hatalmi esélyei. 1849. március 27-én a frankfurti össznémet parlament elfogadta az egy-

séges Németország demokratikus alkotmányát, majd másnap Németország császárává választotta IV. Frigyes Vilmos porosz királyt. A határozatot küldöttség közölte az uralkodóval. *Frigyes Vilmos tétovázott, hiszen a demokratikus alkotmány elfogadása nem volt inyére, ugyanakkor megadatott számára a nagy lehetőség, hogy a német közvélemény többsége által nem kedvelt Auszriával szemben behozhatatlan előnyhöz juthasson.* A helyzetet tovább bonyolította, hogy a király (mint leendő császár) számára adott volt a lehetőség, hogy trónra lépését egy felszabadító hadjáratral kösse össze. Még 1848 áprilisában háború tört ki Dánia és a Német Szövetség államai között. A tét a dán király birtokához tartozó, többségében német lakosságú Schleswig és Holstein függetlensége volt. A háborút csapatokkal támogatta a porosz király is. Anglia és Oroszország nyomására a porosz király visszavonta csapatait, majd augusztus 26-án fegyverszünetet kötött Malmőben a dánokkal. A dánok 1849. február 26-án – március 26-tól számítandó érvénnyel – felmondták a fegyverszünetet, mire a porosz csapatok ismét támadásba lendültek. *IV. Frigyes Vilmos április 3-án elfogadta a német császári koronát, majd Dánia ellen küldte csapatait. A porosz csapatok április közepén és végén több jelentős sikert értek el a dánok ellen. Anglia és Franciaország ugyan tiltakozott, ám miután Poroszország cserébe semlegességet ígért az olasz kérdés rendezésében, mindkét nagyhatalom megelégedett néhány határozott hangvétellű kormánynyilatkozattal.*

Egyetlen olyan nagyhatalom volt, amelynek a történetek egyáltalán nem voltak kedvére: I. Miklós cár Oroszországa. A cár már az 1848. februári francia forradalom hatására mozgósítást rendelt el, s a lengyel területeken lévő csapatait feltöltötte és közelebb vonta a porosz határhoz. A cár felépésének komoly szerepe volt abban, hogy Poroszország 1848. augusztus 26-án fegyverszünetet kötött Dániával, azonban továbbra is aggodalommal figyelte a németországi (s azon belül a poroszországi) fejleményeket.

„Készen kell állnunk mindenre. Bevallom neked őszintén, hogy részemről egyáltalán nem hiszek a németországi állapotok javulásában, várom, hogy elkezdődjön köztük az ellenségeskedés, az öldöklés” – írta 1849. március 5-én Paszkevicz tábornagnak, a lengyelországi orosz csapatok főparancsnokának. „Németországban olyan rossz a helyzet, hogy egyedül csak az Isten tudja, mi lesz a vége” – írta március 19-én. „Annak a rohadt dán ügynek sincs vége – folytatta aggodalmai sorolását április 1-jén –, hogy verekedni akarnak-e érte, azt nem tudom, azt viszont tudom, hogy én nem fogok háborúskodni értük, mert meguntam kétszínűségüket és butaságukat.” Ugyanakkor álmában sem fordult meg a gondolat, hogy IV. Frigyes Vilmos elfogadja a német császári koronát: „nehéz lenne elfogadnia

azok után, hogy éppen két hónappal ezelőtt írta meg Ausztriának, mennyire nem akar német császár lenni.”

Amikor értesült arról, hogy IV. Frigyes Vilmos mégis elfogadta a császári koronát, s ugyanakkor csapatai megtámadták Dániát, a cár diúhrohamot kapott, s az orosz kormány jegyzékben figyelmeztette a porosz királyt (immáron német császárt): nem fogja eltűnni Németország Dánia elleni támadását. Figyelmeztetésként közölte: ha csak egyetlen, a dánok számára utánpótlást szállító orosz hajót is támadás ér, azt háborús oknak tekinti. Ezzel egy időben a svéd kormány is jegyzéket juttatott el Berlinbe, s fegyveres fellépést helyezett kilátásba arra az esetre, ha Poroszország nem vonja vissza csapatait a Dániához tartozó területekről. A jegyzéknek nem is annyira a svéd szárazföldi erő száma adott nyomatókat, ennek teljes mozgósítható állománya kb. száznegyvenezer fő volt (a dánoké hetvenöt-ezer fő), ellentétben a porosz hadsereg ötszázötvenezer főnyi mozgósítható állományával.

Sokkal inkább a svéd flotta jelentett komoly fenyegetést, amely huszonegy sorhajóból, nyolc fregattból, nyolc kisebb hajóból, valamint kétszáznegyvenhét ágyús- és bombavető sajkából állt (a dán flotta hat sorhajóból, nyolc fregattból, két korvettből, két briggből, egy bárkából, néhány kisebb szkúnerből (sónerből), huszonhárom bombavető és harminckilenc ágyúsnaszádból, tizenhét bombavető könnyű vitorlás ágyúsnaszádból, továbbá négy hadi- és négy felfegyverezhető postagőzösből); míg a porosz egy sorhajóból, három hadigőzösből, valamint negyven ágyúsnaszádból és könnyű vitorlás ágyúsnaszádból állt. Igaz, a porosz parti tüzérség április 5-én Eckernfördenél elsüllyesztett egy dán sorhajót, egy fregattot pedig megadásra kényszerített.

Frigyes Vilmos azonban úgy látta, aligha állhat meg félúton. A jegyzékeket a porosz, illetve a megalakult birodalmi német kormány határozott hangon utasította vissza, s a Német Szövetség területéről özönlöttek az önkéntesek az oroszellenes honvédő háborúba. A német kormány felvette a kapcsolatot Adam Czartoryski herceg párizsi lengyel emigrációs központjával, s fegyveres segítséget ígért az orosz megszállás alatt lévő lengyel területek függetlenségének helyreállításához, amennyiben a lengyelek elfogadják a porosz uralkodóház valamelyik tagját királyuknak.

Április végén az orosz haderő több ponton is átlépte a porosz-orosz határt, azonban meglehetősen nehézkesen nyomult előre. Mind a német, mind a lengyel lakosság ellenségesen fogadta az intervenciós seregeket, s miután néhány lengyel szabadcsapatnak sikerült az Oroszországhoz tartozó lengyel területeken megvetnie a lábát, elementáris erővel tört ki a lengyel lakosság felkelése. Paszkevicz tábornagy jelentős erőket volt kénytelen hátrahagyni utánpótlási vonalainak biztosítására, s a porosz területek elle-

ni támadás súlyos vereségbe torkolt 1849. május 24-én Tannenbergnél, illetve 27-én Liegnitznél. A porosz csapatok benyomultak az orosz megszállás alatti lengyel területekre, június 30-án Varsó is a kezükre került, s július elején megalakult az ideiglenes lengyel kormány. Az 1830–1831. évi lengyel országgyűlés, a szejm tagjainak részvételével július 15-én megalakult a lengyel parlament, amely határozott I. Miklós és a Romanov-ház trónfosztásáról, Lengyelország függetlenségének kikiáltásáról, s királlyá választotta Vilmos porosz herceget.

A lengyel ügy felkarolása komoly rokonszenvet keltett az angol és a francia közvéleményben, s így Nagy-Britannia megelégedett azzal, hogy Németország Schleswig és Holstein elszakadásának fejében hozzájárul a porosz megszállás alatti lengyel területek egy részének a helyreállítandó Lengyelországhoz csatolásába.

E fejlemények láttán az Oszmán Birodalom is határozottabban lépett fel. A török kormány május végén az 1848 júniusában az orosz csapatok által megszállt dunai román fejedelemségek, Moldva és Havasalföld kiűritését követelte, amit orosz részről a szokásos kardcsörtetés követett. Ám I. Miklós kormánya ezúttal elszámította magát. Mind Nagy-Britannia, mind Franciaország felsorakozott a törökök mellett. A török kormányban egyszerre voltak jelen az Oroszországgal szembeni határozott fellépést, illetve – a korábbi tapasztalatok alapján – a békés megoldást támogatók. Most az előbbieket kerültek lépéselőnybe. Miután I. Miklós látta, hogy újabb háború fenyeget, beleegyezett a két fejedelemség kiűritésébe, s a Prut mögé vonta vissza csapatait.

Ausztria számára ezek a fejlemények katasztrófával értek fel. A katonai felső vezetés tagjai 1848 novembere óta abban reménykedtek, hogy ha Magyarországon és Erdélyben a dolgok rosszul alakulnak, számíthatnak Oroszország fegyveres segítségére. S valóban, 1849. január–február fordulóján Lüders gyalogsági tábornok, a havasalföldi orosz V. hadtest parancsnoka összesen nyolcezer főnyi erősítést küldött Puchner számára; ez az erő azonban csak Brassó és Nagyszeben védelmét vállalta magára, s a támadó hadműveletekben nem vett részt. Az osztrák kormány januárban még úgy látta, hogy Windisch-Grätz főserége és a mellékerők önmagukban elegendők lesznek a magyar lázadók legyőzésére. Március 23-án Nagyszeben elestéről értesülve a kormány ugyan foglalkozott az orosz segítség kérdésével, de egyelőre úgy foglalt állást, hogy a magyar felkeléssel lehetőleg önerőből kellene végezni.

Március 29-én Windisch-Grätz egy felterjesztését tárgyalva, amelyben a herceg a magyarországi hadszíntéren negyvenezer, az erdélyin húsezer főnyi orosz segéderő alkalmazását vélte szükségesnek, a miniszterta-

nács határozottan elutasította az orosz intervenció gondolatát. Windisch-Grätz újabb sürgetéseinek hatására azonban Schwarzenberg miniszterelnök Medem orosz követen keresztül huszonöt-harmincezer főnyi orosz haderő Erdélybe küldését kérte az orosz kormánytól, majd április 6-án immáron hivatalos formában, Buol szentpétervári osztrák követhoz is elment az utasítás: az osztrák kormány nevében kérje hivatalos formában harmincezer orosz katona Erdélybe vezénylését.

A cár azonban – főleg a képlékeny németországi helyzet miatt – nem sietett a válasszal. Április 13-án az osztrák minisztertanács ismét foglalkozott a magyarországi fejleményekkel, de az orosz segítség ezúttal nem került szóba: a hadi helyzet pozitív fordulatát a fővezér személyének megváltoztatásától, Windisch-Grätz leváltásától várták.

Az április 21-i minisztertanács az orosz segítséget addig kategorikusan ellenző, Windisch-Grätzet a fővezéri poszton felváltó Welden előző napi jelentését tárgyalta, amelyben az újdonsült fővezér a magyar főserég előretörése miatt az oroszok mielőbbi behívását javasolta, mondván, hogy más eszközt nem lát a monarchia megmentésére. A minisztertanács ennek ellenére újabb, jól megindokolt nyilatkozatot kért a fővezértől az orosz segítség szükségességéről, s noha Schwarzenberg nyíltan kiállt ennek mielőbbi igénybevétele mellett, egyelőre elhalasztotta a döntést. Schwarzenberg azonban ennek ellenére még aznap Medem útján arra kérte Paszkevicset, hogy mielőbb küldjön csapatokat a magyarországi hadszínterre. Miután azonban Paszkevic erre a cár utasítása nélkül nem volt hajlandó, I. Miklós viszont magától Ferenc Józseftől várt volna ilyen irányú kérést, május 1-jén maga a császár írt a cárnak, s immáron nyíltan kérte az orosz csapatok mielőbbi magyarországi bevetését.

Csakhogya addigra a porosz-orosz konfliktus miatt a helyzet alapvetően megváltozott. A cár márciusban talán még hajlandó lett volna jelentősebb erőket bevetni Magyarországon, most viszont működő hadseregét lekötötte a porosz hadszíntér, így azt tanácsolta a császárnak, hogy mielőbb fejezze be az itáliai háborút, hogy az ott felszabaduló csapatokat Magyarországon vethesse be. Csakhogya erre egyelőre kevés esély mutatkozott, sőt, a cs. kir. hadvezetés az április-május fordulóján Pettau környékén szervezni kezdett tartalék hadtest alakulatait is minél előbb az itáliai hadszínterre akarta vezényelni.

Május közepén a Welden vezette főserég állománya kb. hatvenezer főre és kétszázhetven lövegre rúgott, s a hónap végéig várhatta a tizenegyezer főnyi Vogel-hadtest három dandárának csatlakozását is. Miután Görgei főserége május végén még Buda alatt volt, s csak 27-én kezdte meg a felvonulását a Vág-, illetve a Rába-vonalra, a cs. kir. fővezérnek elvileg lehetősége volt arra, hogy akár mindkét

folyó vonalát birtokba vegye. A bökkenő azonban az volt, hogy a cs. kir. hadsereg ez esetben azonnal beleütközik a komáromi erőrendszerbe, annyi ereje viszont nem volt, hogy az erődöt zár alá vehesse, s az előbb-utóbb megérkező magyar főszereg támadásait – főleg, ha arra csak a Duna egyik partján kerül sor – kivédhesse. Így Welden azt látta legjobbnak, hogy amíg az orosz főerők be nem érkeznek, hadseregét a korábban elfoglalt állásokban tartja.

Buda ostroma alatt a Rába vonalát a magyar VII. hadtest tartotta megszállva, a Csallóközben a komáromi várórség (VIII. hadtest) kikülönített csapatai állomásoztak, a Vágot pedig Horváth János alezredes különítménye figyelte meg; Görgői Ármin őrnagy különítménye a bányavárosokat őrizte, Beniczky Lajos őrnagyé szintén oda vonult. Június első napjaiban az I., a II. és a III. hadtestek is megérkeztek a Vág mellékére, s előőrseiket a folyóig tolták előre.

A magyar minisztertanács még május 20-án döntött az újabb hadjárat haditervéről. Ez a magyar főszereg hadműveleteinek bázisául Komáromot jelölte ki. A haditerv szerint a komáromi helyőrségen kívül két hadtest a Duna jobb partján a határ felé működik, s ehhez a – Klapka parancsnoksága alá adandó – csoportosításhoz tartoznak a budai ostromzár csapatai is. Két hadtest Nyitra megyében, a Vág vidékén, Aulich Lajos tábornok parancsnoksága alatt ténykedik. Ez tartja az összeköttetést Henryk Dembiński északi hadseregével, Dembiński pedig az erdélyi hadsereg balszárnyával.

Az erdélyi hadsereg őrzi a szorosokat, beveszi Gyulafehérvárt és Dévát, leveri a román fölkelést. Bem ezalatt tizenkétezer emberrel beveszi a szerbek utolsó támaszpontját, a titeli fennsíkot, felszabadítja Péterváradot, majd a Duna bal partján felfelé siet, de közben figyeli Jellačić hadtestét is. Ezután vagy a Komáromnál álló főszereghez vonul; ez esetben ő lesz annak fővezére; vagy a nyugati határszél felé indul. (Ez utóbbi passzus Fiumét jelentette). Perczel ezalatt biztosítja a Bácskát és a Bánságot, beveszi Aradot és Temesvárt; mindehhez Erdélyből egy dandárnyi segítséget kap. A felállítandó tartalék hadtest egyik hadosztálya a Felső-, egy másik a Közép-Tiszánál áll fel.

A haditerv értelmében Bem és Perczel legalább két hónapra való feladatot kaptak, a többiek jószerével semmit. Klapka szinte egyáltalán nem számolt azzal a ténnyel, hogy Arad és Temesvár ostromzára eleve leköt egy teljes hadtestet; egy hadtesttel pedig lehetetlen biztosítani a Bácska és a Bánság egészét. A főszereget tétlenségre kényszerítette volna, és nem Komáromot, hanem a fővárost, illetve Miskolcot tűzte ki a visszavonulás esetén az összpontosítás helyéül. Nem csoda, hogy Dembiński kérte elmozdítását, Bem pedig kijelentette, hogy mivel sem a Bánság, sem Erdély nincs biztosítva, nem engedelmeskedik a haditervnek, s inkább visszatér Erdélybe.

Végül nem értett egyet a haditervvel maga Görgői sem, bár ő is úgy vélte, Komáromot kell a hadműveletek bázisának tekinteni. Az újabb, a Duna bal partján megindítan-

dó támadást személyesen kívánta irányítani. A támadáshoz azonban meg akarta várni a május 20-i haditervben szereplő, s Kossuth által is megígért tizenkétezer embert.

A dolgok azonban egyelőre nem alakultak kedvezően. Jellačić csapatai május végén megérkeztek a Délvidékre, s ezzel a délvidéki szerb és cs. kir. erők pozíciói megszilárdultak, s attól lehetett tartani, hogy a bán kihasználja a kedvező alkalmat, s Pétervárad ostromzárá-

nak megszilárdítása után támadásba kezd. Ugyanakkor a magyar haditerv szerint a IV. hadtest kb. tizenkétezer katonáját a magyar főszereg erősítésére a Felső-Dunához kellett volna irányítani. Ennek az erőnek az elvonásával a bán túlereje kétszeresére növekedett volna. Perczel Mór tábornok, a IV. hadtest parancsnoka morgolódtott az utasítás miatt, mert úgy vélte, hogy inkább az ő seregét kellene megerősíteni. Csapatai három ízben, május 22-én, 24-én és 26-án próbálták meg elfoglalni a szerbek legerősebb támaszpontját, a titeli fennsíkot, de a mocsaras terület előnyeit kihasználó szerbek mindannyiszor visszaverték a támadást. Május 31-én azonban a bán csapatai a fennsík közelébe érkeztek, mire Perczel visszavonta csapatait Újvidékre.

Június 4-én Perczel újabb támadásba kezdett: megkísérelte áttörni a Péterváradot délről körülvevő ostromzárát. A támadást Jellačić csapatainak beavatkozása hiúsí-

totta meg. Ekkor már csak néhány nap volt vissza a tizenkétezer főnyi erősítés megindításáig, s Perczel nem akarta tétlenül tölteni idejét. Amikor arról értesült, hogy Jellačić csapatai megkezdték a titeli fennsíkról a Bácskába való átkelést, elhatározta, hogy megtámadja a felfejlődő cs. kir. csapatokat. Június 7-én Kátynál ütközött meg a bán csapataival, s az ütközetben az ellenséges nehézsúlyosság elsöprő rohama következtében katasztrofális vereséget szenvedett. A magyar veszteség közel ezeröttszáz fő, a cs. kir. veszteség két halott és tizenkét sebesült volt.

A vereség után az ígért erősítéseket nem lehetett elvezényelni, mert attól lehetett tartani, hogy a délvidéki magyar erők védelmi vonala átszakad. Perczel az ütközet után kapta a hírt, hogy a magyar kormány elfogadta többször benyújtott lemondását. Ezért átadta csapatai parancsnokságát Tóth Ágoston ezredesnek, majd a fővárosba távozott. Tóth visszavonta csapatait a Ferenc-csatorna védelmére. Jellačić azonban egyelőre nem követte a rossz állapotban lévő magyar csapatokat, hanem Újvidékre sietett. Megkísérelte elfoglalni a várost és az itt lévő Duna-hídfőt, s ezáltal észak felől is elvágni a péterváradai erődöt. Az őrség azonban visszaverte a támadást. A bán ezután Tóth ellen vonult, s június 25-én Óbecsénél a Tisza bal partjára üzte a magyar csapatokat. Immáron nem volt előtte komoly akadály Szegedig. Ám Jellačić meglegedett eddigi sikereivel, s visszahúzódott a Ferenc-csatorna vonalára.

A Bánságban ebben az időben komolyabb hadműveletekre nem került sor. Az aradi cs. kir. várórség végre hajlandó volt tárgyalni a megadásról, s június 30-án szabad elvonulás fejében átadta a várat az ostromló seregnek. Ezután a Vécsey Károly vezette V. hadtest minden energiáját Temesvár bevételére fordíthatta. Noha az ostromsereg létszáma kezdetben alig haladta meg az ostromlottakét, július közepére az erőd körül szoros magyar ostromzár jött létre.

Április második felében a magyar kormányzat egy román képviselő révén tárgyalásokat kezdeményezett az erdélyi Érchegeységben tanyázó román felkelőkkel. Május elejére a megegyezés már-már karnyújtásnyi közelbe került, amikor a Zaránd megyei magyar csapatok ideiglenes parancsnoka, Hatvani Imre, egy katonai képzettség nélküli szabadsapatvezér bevonult a tárgyalások helyszínéül szolgáló Abrudbányára. A román fölkelők vezére, Avram Iancu még időben elhagyta a várost, majd mozgósította csapatait, s többnapos harc után kiszorította Abrudbányáról a magyarokat. Hatvani egy hét múlva visszatért csapataival, de az eredmény egy az előzőnél is súlyosabb vereség lett. Ezt követően ismét fellángolt a román fölkelés, és a gyulafehérvári erőd továbbra is a cs. kir. csapatok kezén volt. Az abrudbányai vereség után Bem utasította Kemény Farkas ezredet, hogy kezdje meg hadműveleteit a román fölkelők ellen.

A hadműveletek azonban nem hozták meg a várt sikert. Kemény csapatai június 11-én elérték Abrudbányát, s visszaverték a román felkelők támadását. Kemény megkísérelte Avram Iancu főhadiszállásának, Topánfalvának bevételét is, de a románok olyan jól megerősítették a falu környékét, hogy a hadsereg el sem tudott jutni odáig. Az élelmezési nehézségek lehetetlenné tették a huzamosabb ideig tartó hadműveleteket. Kemény június 16-án kénytelen volt kiüríteni Abrudbányát, s megindulni Gyulafehérvár felé. Keménnyel egy időben a kolozsvári és a gyulafehérvári hadosztályoknak is támadniuk kellett volna. A nehezen járható területen azonban nem sikerült összehangolni a kiindított alakulatok mozgását, így a magyar csapatok csak néhány taktikai sikert értek el. A havasi hadjárat minden komolyabb eredmény nélkül véget ért. Június második felében Bánffyhunad és Kolozsvár irányából a magyar csapatok tettek újabb kísérletet a havasokba való behatolásra, de minden eredmény nélkül.

Időközben Bem számára is nyilvánvalóvá vált, hogy – a moldvai és havasalföldi fejlemények miatt – újabb orosz beavatkozástól nem kell tartania. Miután az erdélyi hadsereg összlétszáma meghaladta a negyvenezer főt, s százhat löveggel rendelkezett, Bem joggal vélte úgy, hogy ennek az erőnek egy részét kiviheti a Bánságba, s hozzákezdhet a kormány által korábban előírt feladat végrehajtásához. A Bácskából érkező hírek és Perczel segélykérő levelei is erre sarkallták. Miután a Havasalföldön és Bukovinában állomásozó cs. kir. hadtest létszáma alig haladta meg a tizenégyezer főt, Bem június végén harmincezer főt hagyott hátra a határok őrzésére, Gyulafehérvár és a havasok zárolására, s az újonnan felállított székely zászlóaljak tízezer emberével, valamint némi tüzérrel elhagyta Erdélyt és a Bánságba vonult.

Jellačić egyelőre meglegedett Óbecsénél aratott babérral, s visszatért a Ferenc-csatorna mögé. Így a déli hadsereg fővezérévé kinevezett Vetter Antal altábornagnak elegendő ideje maradt a magyar csapatok újjászervezésére, s miután július 12-én a szerveződő tartalék hadtestből közel háromezer főnyi erősítést kapott, az immáron megerősödött, közel tizenötezer főnyi hadtest alkalmassá vált arra, hogy Jellačić támadását visszaverje. A bán látta, hogy minden nap elvesztése kedvezőtlenebbé teszi a helyzetét, ezért elhatározta, hogy kihasználva erőfölényét, megpróbálja megverni Vettert. A július 14-én Kishegyes térségében végrehajtott támadás azonban olyan katasztrofális eredménnyel járt, hogy a bán több száz fő elvesztése után, kénytelen volt feladni a Ferenc-csatorna vonalát is, és csapataival a titeli fennsíkra húzódott vissza.

Vetter serege nyomon követte a bán, s július 17-én felmentette Péterváradot. *Ezzel egy időben Bem serege is*

megérkezett Titel környékére. Bem az újonc székelv zászlóaljkat hátrahagyta Temesvár alatt, illetve Pancsovára és Orsovára küldte őket, s helyettük magához vonta a bán-sági csapatok tapasztaltabb, harcedzett zászlóaljai. Vetterrel megállapodtak abban, hogy az előbbi Péterváradnál Karlóca irányába indít támadást, Bem csapatai pedig Titelnél próbálják meg kierőszoakolni az átkelést.

A kombinált hadművelet erői megosztására kényserítette Jellačićot, s miután Vetter zászlóaljai július 31-én áttörték a Pétervárad és Karlóca közötti sáncrendszert, a bán helyzete hirtelen reménytelenné vált. Csapatai a titeli fennsíkon torlódtak össze, amelyet ugyan szinte minden oldalról átjárhatatlan mocsár övezett, de éppen ez tette lehetetlenné a csapatok ellátását. Az egészségtelen klíma miatt a katonák százával hulltak, s miután a magyar csapatok jól lezárták az átjárókat, semmifajta remény nem mutatkozott a kitörésre. A bán számára nyilvánvalóvá vált, hogy csapataira nem is annyira a hősi, inkább az éhhalál vár. Ezért augusztus közepén kénytelen-kelletlen tárgyalásokat kezdeményezett a magyar féllel, s augusztus 20-án csapataival együtt kapitulált.

A magyar feltételek meglehetősen enyhék voltak: a csapatoknak meg kellett esküdniük, hogy hat hónapon át nem harcolnak a magyar haderő ellen, s fegyvereiket letéve és tüzéségüket hátrahagyva szabad elvonulást kaptak. A határőröket hazaengedték, a szerb önkénteseket viszont hadifogolyként visszatartották. Harmincezer gyalogsági fegyver, négyezer kard és karabély, valamint százötven löveg került a magyar csapatok kezére. A fegyverek egy részét Bem Erdélybe küldte, a többit a Duna-Tisza közén, illetve a Tiszántúlon és a Felvidéken szerveződő honvédszászlóaljak kapták.

Titel elestével egy időben, augusztus 24-én a temesvári várórség is kapitulálni volt kénytelen. Több ezer löfegyver, kétszázötvenhárom különböző úrméretű löveg és nagy mennyiségű tüzéségi lőszer került a magyarok kezére. Az ostromlővegeket, valamint az ostromsereg egy részét azonnal Gyulafehérvár alá küldték, ahová azok augusztus végén meg is érkeztek. Kétheti lövetés után August ezredes, Gyulafehérvár parancsnoka is kénytelen volt átadni az erődöt.

A felső-dunai harctéren Görgei hiába várta a Délvidékről az erősítéseket. Így itt június első hetében csupán kisebb összecsapásokra került sor a Vág mentén, a Csallóközben, illetve a Rába vonalán. Csornánál június 13-án Kmety György hadosztálya megtámadta és megverte Franz Wyss vezérőrnagy ide kikülönített féldandárát. Időközben Weldent Julius Haynau táborszer-nagy váltotta fel a cs. kir. főszereg élén. Haynau kemény katona volt, lelket öntött a csapatokba, s több parancsnokváltást is végrehajtott, ám csodát ő sem tudott tenni.

Görgei elunta a várakozást, s június második felében a Vág mentén támadásra küldte csapatait. A támadásra Görgei és vezérkari főnöke, Bayer József ezredes a Duna bal partját, a Vág mentét tartották alkalmasnak. A tagolt terepen ugyan nehéz volt az előnyomulás, de az ellenség sem érvényesíthette számbeli fölényét. A bal parti előretörés pedig magával hozhatta volna a jobb parti cs. kir. csapatok visszahúzóadását. (1849. április végén–május elején Welden is ettől tartott). A haditerv meglehetősen bonyolult volt, s szoros együttműködést tételezett fel az egyes hadtestek és különítmények között. A támadást a II. hadtestnek kellett megkezdenie. Feladata az volt, hogy Gutánál átkelve, Aszód-pusztánál hidat verjen a Kis-Dunán, majd a Kis-Duna és a Vág közötti területen előnyomulva, Farkasdnál és Negyednél verjen hidat a Vágon. Amikor ez megtörtént, a III. hadtest is átkel a Vágon, s a két hadtest Galánta felé nyomul előre. A támadó hadoszlop balszárnyát a Csallóköz felől a VIII. hadtest Kosztolányi-hadosztályának kellett biztosítania. Az I. hadtest feladata az volt, hogy Sempténél és Szerednél foglalkoztassa az ellenséget, s így akadályozza meg az ott álló cs. kir. dandárok lehúzóadását a délebbre állók segítségére.

A haditerv nem volt szerencsés. A tervet kidolgozó Központi Hadműveleti Iroda munkatársai nem voltak tisztában a Vág-menti terepviszonyokkal: azaz azzal, hogy a Vág és a Kis-Duna közötti terület mocsaras, s így az egyes községek között csak töltéseken lehet közlekedni. A másik probléma az volt, hogy a támadás kezdeti szakaszában minden teher a II. hadtestre nehezedett: ha nem sikerül visszaüznie a Királyrévnel és Zsigárdnál álló ellenséges csapatokat, a III. hadtest tétlen marad.

A támadás során a haditerv valamennyi fogyatékosága beigazolódott. Hiába támadott Asbóth Lajos II. hadteste június 16-án, s foglalta el Zsigárdot, a támogatására rendelt III. hadtest a kétértelmű parancs miatt tétlen maradt. Június 20-án Görgei személyesen ismételte meg a támadást, a fő teher ezúttal is a II. hadtestre hárult, s a Knezić Károly vezette III. hadtest ezúttal is tétlen maradt. Ennek ellenére a II. hadtest teljesítette a feladatát, s Diószeg és Galánta irányába üzte viszsza Wohlgemuth altábornagy csapatait. De nem mutatott kellő aktivitást a Sempténél álló, Nagysándor József vezette I. hadtest sem. Görgei első dühében leváltotta Knezićet és az embereit szerinte túlságosan kímélő Asbóthot; *Nagysándornak pedig határozott parancsot küldött, hogy szíveskedjen már átkelni Szerednél a Vágon. Ez június 21-én meg is történt, s ezek után a három hadtest megindult Pozsony felé. Wohlgemuth időközben magához vonta a Szereden lévő Jablonowski és a Kosztolány és Pöstyén térségében lévő Benedek-*

dandárt, amelyek egyesült ereje legalább tízezer fő és tizennyolc löveg volt. *Így nagyjából annyi katonával rendelkezett, mint Görgei, ám csapatai harci morálja sok kívánnivalót hagyott maga után.*

Haynau, aki június 19-én a Duna jobb parti támadás érdekében megkezdte csapatai átcsoportosítását a Duna jobb partjára, s a Rába-vonal birtokba vételére, *nehéz helyzetbe került.* A Duna jobb partján lévő két hadteste összesen harmincnyolc zászlóalj, negyvenhat lovasszázadot, valamint száznolc löveget számlált, ami önmagában vagy harminchatezer fő lehetett, azaz kétszer akkora, mint a Rába vonalát védő magyar VII. hadtest és az önálló Kmety-hadosztály. *Elvileg tehát megtehetette, hogy támadásra indítja csapatait, s Komárom alá szorítja vissza a magyarokat, de ebben az esetben azt kockáztatja, hogy azok Pozsonynál a hátába kerülnek. Másik lehetősége az volt, hogy a másik két hadtestet is átviszi a Duna jobb partjára, ám erre csak Pozsonynál volt lehetősége, hiszen a Dunán a gőzhajókon való átkelés több napig is eltarthatott. Görgei csapatai viszont Wohlgemuthot nyomon követve, már Pozsony előtt jártak. A magyar fővezérnek esze ágában sem volt a sáncokkal megerősített Pozsonyt megtámadni, hadmozdulatával annyit viszont elért, hogy Csorich altábornagy, a II. hadtest parancsnoka kénytelen volt kiüríteni a Csallóközt, és szintén Pozsonyba vonult vissza. Görgei ahhoz nem volt elég erős, hogy frontális támadást indítson a Pozsonyt és környékét megszálló, az övével nagyjából megegyező erejű cs. kir. csapatok ellen, ezért a VII. hadtestet és Kmetyt arra utasította, hogy a Rába vonalán néhány korlátozott célú támadással igyekezzenek megpuhítani a cs. kir. csapatokat.*

Haynau végül is amellet döntött, hogy mind Pozsonyt, mind a Lajta és a Rába közötti területet feladja, s csapatait a Lajta, illetve a Morva mögé vonja vissza. *Előtte azonban a Magyaróvár környékén lévő I. hadtest lovaságával, némi tüzérséggel és gyalogsággal 1849. június 28-án támadást intézett a Győr előtti magyar állások ellen; Poeltenberg tüzérése azonban fényesen visszaverte a támadási kísérletet. Június 30-án a cs. kir. I. és III. hadtest megkezdte a visszavonulást, július 3-án pedig a cs. kir. csapatok kiürítették Pozsonyt is.*

Görgei időközben utasította az északi határon felállt hadsereg parancsnokát, József Wysocki vezérőrnagyot, hogy egy ötezer főnyi hadosztályt küldjön Komáromba. *Az így nyert erősítést a Duna jobb partjára vezényelte, s Klapka tábornokot arra utasította, hogy a VII. hadtesttel és a Kmety-hadosztállyal nyomuljon előre a határig. Július 10-én néhány zsákmányolt osztrák hírlapból Görgei és Klapka értésére jutott, hogy Poroszország és Oroszország háborúban áll, s hogy Orosz-Lengyelország nagy része a poroszok és a lengyelek kezén van.*

Görgei, aki korábban ellenezte az északi hadsereg volt parancsnokának, Dembińskinek azt tervét, hogy az északi hadsereg, soraiban a lengyel légióval, betörjön Galíciába, *most gondolkodóba esett: mi van, ha egy ilyen hadmozdulattal el lehet érni a helyi lengyel lakosság felkelését, s a cs. kir. csapatok megosztását? De mi történik, ha a helyi lakosság nem barátként, hanem ellenségként fogadja a magyarokat? Emlékezett arra, hogy 1846-ban a lengyel hazafiak felkelését a császári kormányzat a helyi parasztság fellázításával fojtotta el. Ezért úgy döntött, hogy egyelőre vár.*

Csapatai egy részét a Lajta mellékére rendelte, egy hadosztállyal megszállta Pozsonyt, egy másikkal a határszél, azonban a csapatok többségét nem a határon helyezte el, hiszen emlékezett az előző év decemberére, amikor éppen az okozott majdnem katasztrófát, hogy a feldunai hadsereg közvetlenül a határokon sorakozott fel. Ugyanakkor egy fogoly osztrák tisztel levelet juttatott el Haynauhoz, amelyben fegyverszünetet és fogolycserét ajánlott. A tábornoszernagy az ajánlatot továbbította a minisztertanácshoz, amely – tekintettel az itáliai és a poroszországi fejleményekre – annak elfogadását ajánlotta az uralkodónak.

A július 20-án megkötött egyhónapos fegyverszünetet a cs. kir. csapatok arra használták fel, hogy Morva- és Csehországból minél több erősítést hozzanak a határok védelmére. Az augusztus 6-i milánói békét követően megkezdődött az észak-itáliai erők egy részének Bécs alá irányítása is; Galiciából a porosz-orosz háború miatt nem lehetett kivonni a meglévő erőket, sőt, a május óta Havasalföldön tanyázó volt erdélyi hadtestet is oda vezényelték; annál is inkább, mert a törökök a magyar sikerek láttán a hadtest lefegyverzésével fenyegetőztek. Augusztus 20-án a fegyverszünetet újabb négy hétre meghosszabbították.

A magyar sikerek Kossuthot és a Szemere-kormány tagjait óvatos derűlátással töltötték el. Az időközben Pesten összeült parlament még július végén Szemere javaslatára törvényt fogadott el a nemzetiségi kérdés rendezéséről. Ez ugyan továbbra sem adott területi autonómiát az egyes nemzetiségeknek, de elismerte jogukat a szabad nemzeti fejlődésre, s ennek érdekében a községi, egyházi és törvényhatósági életben kiterjedt nyelvhasználati jogokat biztosított számukra. A törvény lehetővé tette a délvidéki szerbek és az erdélyi románok megbékítését.

A titeli, temesvári és gyulafehérvári kapituláció révén szeptember végére a tartalék hadtest egész állománya fel volt fegyverezve. Mind Görgei, mind Wysocki hadseregét tízezer emberrel erősítették meg. A Délvidékről Bem vezetésével tizenötezer fő tartott a nyugati határszél felé, s szeptember végén a Rába-vonalon csatlakozott a feldunai hadsereg déli szárnyához. Noha időközben Itáliából is erősítések érkeztek a cs. kir. hadsereghez,

Haynau továbbra sem tartotta tanácsosnak a támadást. Annál is kevésbé, mert a milánói béke értelmében a lombardiai kiegészítésű olasz legénységű alakulatokat haza kellett engednie. A birodalom pénzügyi helyzete is egyre rosszabb lett: az állandóan fegyverben tartott nagy létszámú hadsereg, a franciáknak és piemontiaknak fizetendő hadisarc az államcsőd veszélyét idézték fel.

A magyar oldalon is egyre erősebb volt a békevágy. A több mint egy éve tartó háború kifárasztotta az országot. Görgei egy szeptember végi minisztertanácson azzal a javaslattal állt elő, hogy a magyar félnek tárgyalásokat kellene kezdeményeznie az osztrákokkal. A porosz-orosz háború kimenetele bizonytalan, s az ország már így is erején felül teljesített. Magyarország megpróbálhatja szétverni a birodalmat, de önmagában nem tud megállni Oroszország szomszédságában. Poroszország ugyan helyreállította Lengyelországot, de kérdéses, hogy óhajtja-e Galícia csatlakozását is a lengyel államhoz. Am, tette hozzá, a békekötéshez Magyarországnak lépéseket kell tennie: vissza kell vonnia a függetlenség és a trónfosztás kimondását. Kossuth felháborodottan tiltakozott, és Szemere, aki már a köztársaság kimondásának gondolatával foglalkozott, szintén ellenezte a lépést. Görgei azonban közölte, hogy a hadsereg sem fog a végsőig harcolni egy olyan háborúban, amelynek nem tudni a célját, s nem látni a végét. Kossuth Bemnek és a lengyeleknek tett ígéretére hivatkozott, hogy a magyar háború befejezése után a magyar csapatok betörnek Galiciába. Görgei úgy vélte, a hadsereg az ország védelmére esküdött, s a hadsereg többsége aligha vehető rá arra, hogy egy ilyen bizonytalan akcióban részt vegyen.

A vita ezzel abba is maradt, de néhány nap múlva Bécsből futár érkezett a magyar főhadiszállásra, s békétárgyalásokra szólította fel Görgeit. A tábornok válaszában a kormányhoz utasította a küldöttséget, ugyanakkor négy-szemközt megjegyezte a követnek, hogy a tárgyalások minimális feltétele az 1848-as törvények elismerése. Javasolta továbbá, hogy az uralkodó intézkedjen a Laibachban fogva tartott Batthyány Lajos gróf szabadon bocsátásáról, mert Batthyány az egyetlen olyan politikus, akit a siker reményében fel lehet léptetni Kossuth ellen a parlamentben.

Bécsben értettek a szövből. Batthyány egy hét múlva megjelent a magyar főhadiszálláson, majd október közepén Pesten az országgyűlésen. Vele együtt tért vissza a parlamentbe az addig kehidai birtokán tartózkodó Deák Ferenc is. A két politikus hosszasan tárgyalt Kossuthal, aki kijelentette, számára a hatalom töviskoszorú, s ha az ő személye a megegyezés egyetlen akadálya, kész lemondani a kormányzóelnökségről.

Október végén a magyar kormány követet küldött Bécsbe, s javasolta a tárgyalások megkezdését. A Schwarzenberg-kormány kénytelen-kelletlen a javaslat elfogadását

indítványozta az uralkodónak. Több hónapos intenzív tárgyalások után, amelyeken Batthyány és Deák vitték a főszerepet, de az időközben Németországból hazatért Eötvös József is részt vett bennük, megszületett a megállapodás. Az uralkodó elfogadta az 1848. évi törvényeket, visszavont minden, a magyar ügyben 1848 szeptembere óta kiadott uralkodói kéziratot, s törölte az olmtüzi oktrojált alkotmány Magyarországgal kapcsolatos rendelkezéseit. A magyar fél visszavonta a függetlenség és a trónfosztás kimondását, részt vállalt a birodalom államadósságából, ugyanakkor beleegyezett abba, hogy a birodalom két felének közös valutája legyen, s kivonta a forgalomból a Kossuth-bankókat, amelyeket névértékük nyolcvan százalékában váltottak be. Hosszas vita után a magyar fél beleegyezett a nádori méltóság eltörlésébe, ugyanakkor a vitás kérdések rendezését a két birodalomfél parlamentjeinek képviselőiből álló delegációkra bízta.

A legnehezebb kérdés az volt, mi történjék a hadsereggel. Ferenc József ragaszkodott a hadsereg egységéhez, a magyar fél viszont ahhoz, hogy az országnak saját hadereje (is) legyen. Végül megegyeztek abban, hogy a volt cs. kir. alakulatokat visszasorolják a cs. kir. hadsereg kötelékébe; ugyanakkor az addig az ország határain kívül állomásozó magyarországi kiegészítésű alakulatokat hazahozták. Ezzel egy időben az 1848–49-ben újonnan szervezett 13-18. huszárezredekéből és a honvédszászlóalj-
jak egy részéből, illetve a honvéd tüzéralakulatokból létrejön a m. kir. honvédség. Szintén megegyeztek abban, hogy a határőrvidéket fokozatosan beolvasztják a magyar megyei szervezetbe, s a határőrezredek területén cs. kir. soredi hadkiegészítő kerületeket hoznak létre.

A megegyezést 1850 februárjában az uralkodó ünnepélyes megkoronázása követte. Batthyány ismét kormányt alakított, amelyben korábbi kormányából Deák, Eötvös, és Szemere vitték korábbi tárcájuk ügyeit. A Szemere-kormányból csupán Duschek Ferenc tartotta meg a pénzügyi tárcát. A közlekedés- és közmunkaügyi tárca új birtokosa Széchenyi bizalmas munkatársa, Kovács Lajos lett, a király személye körüli tárcát az Isztambulból hazahívott Andrássy Gyula gróf, a hadügyit Aulich Lajos vezérőrnagy kapta. A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi tárca egyelőre Batthyány Kázmér grófé lett. Görgei a pesti egyetemen a vegytani tanszék vezetését kapta, Kossuth pedig visszatért a lapszerkesztéshez, de képviselőként továbbra is részt vett a parlament munkájában. Amikor 1850 nyarán Brüsszelben összeült a porosz–lengyel–orosz–dán–svéd, valamint az olasz–francia–osztrák konfliktusokat rendezni hivatott európai kongresszus, az immáron Osztrák–Magyar Monarchiának nevezett közép-európai birodalom ismét Európa egyik vezető hatalmaként vehetett részt a tárgyalásokon.